

І. С. Лукасевич-Крутник, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0000-0002-9557-7886

ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕРОЗПОДІЛ СПАДЩИНИ

Стаття присвячена дослідженню передумов укладення договору про перерозподіл спадщини. Обґрунтовано, що дослідження зазначеної проблематики є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. З теоретичної точки зору науковий інтерес до дослідження пояснюється тим, що, незважаючи на наявність окремих праць, присвячених перерозподілу спадщини, поза увагою дослідників залишилось вивчення передумов перерозподілу спадщини саме в договірному порядку. Практична доцільність дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини зумовлена потребами нотаріальної та судової практики.

Встановлено, що законодавець у ЦК України закріплює дві обов'язкові передумови укладення договору про перерозподіл спадщини, що мають бути наявними одночасно: закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливує укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Системний аналіз статей ЦК України дозволяє виокремити спрямованість передумов перерозподілу спадщини. Так, вони покликані: 1) забезпечити правову визначеність щодо кола спадкоємців, які мають право на участь у перерозподілі спадщини; 2) захистити права тих осіб, які своєчасно прийняли спадщину; 3) створити стабільність спадкових правовідносин та запобігти зловживанням з боку окремих спадкоємців.

Перша передумова – закінчення строку для прийняття спадщини – має темпоральний характер і безпосередньо пов'язана зі строками у спадковому праві, а саме – прийняттям спадщини протягом шести місяців з часу відкриття спадщини.

Друга передумова – здійснення первісного розподілу спадщини – має матеріально-правовий характер і відображає сутність перерозподілу як вторинного, похідного правового явища від розподілу спадщини.

Ключові слова: договір, договір про перерозподіл спадщини, передумови укладення договору, спадщина, судова практика.

I. S. Lukasevych-Krutnyk. Prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance

The article is devoted to the study of the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance. It is substantiated that the study of the specified issues is relevant both from a theoretical and practical point of view. The scientific interest in studying the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance is explained by the fact that, despite the existence of separate works devoted to the redistribution of inheritance, the study of the prerequisites for the redistribution of inheritance in a contractual manner has remained outside the attention of researchers. The practical expediency of studying the prerequisites for concluding an agreement on the redistribution of inheritance is determined by the needs of notarial and judicial practice.

It is established that the legislator in the Civil Code of Ukraine establishes two mandatory prerequisites for concluding an inheritance redistribution agreement, which must be present simultaneously: the expiration of the term for accepting the inheritance and the implementation of the initial distribution of the inheritance. The simultaneous presence of these prerequisites has important legal significance. It reflects the sequence of legal facts: first, the inheritance is opened, then the heirs accept it within the established period, after which the initial distribution of the inherited property takes place in accordance with the law and only then does the possibility of redistribution arise. Violation of this sequence makes it impossible to conclude an agreement on the redistribution of the inheritance, since there is no subject of the agreement that could be redistributed.

A systematic analysis of the articles of the Civil Code of Ukraine allows us to distinguish the orientation of the prerequisites for the redistribution of the inheritance. Thus, they are designed to: 1) ensure legal certainty regarding the circle of heirs who have the right to participate in the redistribution of the inheritance; 2) protect the rights of those persons who have accepted the inheritance in a timely manner; 3) create stability of inheritance legal relations and prevent abuse by individual heirs.

The first prerequisite – the expiration of the term for accepting the inheritance – is of a temporal nature and is directly related to the terms in inheritance law, namely – accepting the inheritance within six months from the time of opening the inheritance.

© І. С. Лукасевич-Крутник, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

The second prerequisite – the implementation of the initial distribution of the inheritance – is of a substantive and legal nature and reflects the essence of redistribution as a secondary, derivative legal phenomenon from the distribution of the inheritance.

Key words: contract, contract on the redistribution of inheritance, prerequisites for concluding a contract, inheritance, judicial practice.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні договір про перерозподіл спадщини став ефективним способом досягнення консенсусу між спадкоємцями без судового втручання. Це зумовлює актуальність наукового дослідження зазначеної договірної конструкції. Одним із питань, яке потребує додаткового висвітлення, є передумови укладення договору про перерозподіл спадщини за цивільним законодавством України.

Науковий інтерес дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини пояснюється необхідністю встановлення меж реалізації принципу свободи договору у сфері спадкового права. Спадкові правовідносини традиційно характеризуються значним рівнем імперативного регулювання, обумовленого потребою захисту прав спадкоємців, кредиторів спадкодавця та інших заінтересованих осіб. У зв'язку з цим виникає потреба визначити, які саме юридичні передумови мають існувати для того, щоб волевиявлення спадкоємців щодо перерозподілу спадкового майна в договірному порядку визнавалося правомірним, а укладений договір – таким, що відповідає засадам цивільного законодавства України.

Практична доцільність дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини зумовлена потребами нотаріальної та судової практики. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів щодо умов укладення такого договору нерідко призводить до неоднакового застосування норм цивільного законодавства, виникнення спорів між спадкоємцями, а також до оскарження правочинів з підстав порушення вимог щодо їх змісту, суб'єктного складу або форми. Саме тому наукове обґрунтування передумов укладення договору про перерозподіл спадщини сприятиме формуванню єдиних підходів у правозастосуванні та забезпеченню принципу правової визначеності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В національній доктрині приватного права проблематика перерозподілу спадщини неодноразово ставала предметом досліджень в працях В. В. Баранкової, М. М. Дякович, Ю. О. Заїки, Ю. Є. Зінкевича, О. Є. Кухарева, О. П. Печеного, Є. О. Рябокони, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, О. Д. Чуєвої та ін. Окремо варто відзначити наукові доробки О. П. Печеного [1] та О. Є. Кухарева [2; 3], в яких цивілісти визначають передумови перерозподілу спадщини. Втім на сьогодні поза увагою дослідників залишилось вивчення передумов перерозподілу спадщини саме в договірному порядку. Зважаючи на те, що кількість укладення договорів про перерозподіл спадщини в умовах воєнного стану збільшується, дослідження передумов перерозподілу в цьому контексті видається своєчасним та потрібним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Метою статті є дослідження передумов укладення договору про перерозподіл спадщини за чинним цивільним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Передумова у цивілістичній доктрині розуміється як необхідна юридична обставина, за відсутності якої певне правове явище не може виникнути або існувати. Щодо договору про перерозподіл спадщини законодавець у ч. 1 ст. 1280 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює дві обов'язкові передумови, що мають бути наявними одночасно: закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини [4]. Аналогічно норма про перерозподіл спадщини викладена в проєкті нового ЦК України у ч. 1 ст. 1778 [5].

Точка зору про обов'язковість двох передумов для перерозподілу спадщини неодноразово зазначається і в юридичній літературі [1, с. 150], і в матеріалах судової практики. Так, в Постанові Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18 вказується: «За наведеного необхідні такі умови перерозподілу спадщини, що мають бути наявними одночасно: 1) сплив строк для прийняття спадщини; 2) відбувся первісний розподіл спадщини. При розгляді справи в суді першої та апеляційної інстанцій не встановлено пропуску строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. За наведеного, застосування до даних правовідносин ст. 1280 ЦК України про перерозподіл спадщини є передчасним» [6].

Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливило укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Системний аналіз ст. 1280 ЦК України у взаємозв'язку зі статтями 1268–1270, 1272–1277 ЦК України дозволяє виокремити спрямованість цих передумов. Вони покликані забезпечити правову визначеність щодо кола спадкоємців, які мають право на участь у перерозподілі спадщини, захистити права тих осіб, які

своєчасно прийняли спадщину, а також створити стабільність спадкових правовідносин та запобігти зловживанням з боку окремих спадкоємців.

Перша передумова – закінчення строку для прийняття спадщини – має темпоральний характер і безпосередньо пов'язана зі строками у спадковому праві. Відповідно до ст. 1270 ЦК України, спадщина може бути прийнята протягом шести місяців з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців. Такий строк в теорії називають пресікальним (пресічним), тобто таким, який встановлюється як межа існування та здійснення суб'єктивного права або обов'язку в часі, зі спливом якого припиняється суб'єктивне право чи суб'єктивний обов'язок [7, с. 70].

Правове значення спливу цього строку для можливості перерозподілу спадщини полягає у наступному. Лише після закінчення шестимісячного строку остаточно визначається коло спадкоємців, які прийняли спадщину і, відповідно, можуть бути сторонами договору про перерозподіл спадщини на боці відчужувача. До закінчення цього строку теоретично можливе прийняття спадщини іншими особами, що призвело б до зміни складу спадкоємців і необхідності перегляду умов договору. В цьому контексті варто зважити на положення ст. 1276 ЦК України, відповідно до якої частка у спадщині спадкоємця за законом, який помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти, переходить до його спадкоємців. Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців [4]. Якби договір про перерозподіл спадщини міг укладатися до закінчення строку для прийняття спадщини, виникла б ситуація невизначеності щодо остаточного складу спадкоємців.

Особливої уваги заслуговує питання про правові наслідки пропуску строку для прийняття спадщини окремими спадкоємцями. Бо зі сторони набувача за договором про перерозподіл спадщини може виступати власне спадкоємець, який вчасно не прийняв спадщину, пропустивши строк для її прийняття. Відповідно до ч. 2, 3 ст. 1272 ЦК України за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини [4].

Друга передумова – здійснення первісного розподілу спадщини – має матеріально-правовий характер і відображає сутність перерозподілу як вторинного, похідного правового явища. Первісний розподіл спадщини полягає у визначенні частки кожного спадкоємця у спадковому майні відповідно до закону. Саме поняття "перерозподілу" етимологічно та юридично передбачає наявність попереднього розподілу, від якого спадкоємці відступають за взаємною згодою. В матеріалах судової практики [8] та юридичній літературі наголошується: «Специфіка такої конструкції, як перерозподіл спадщини, полягає в тому, що вона створює ефект «повернення» до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені» [2].

Подібне твердження можна знайти у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 748/72/20-ц, де зазначено: «Перерозподіл стосується спадщини, яка вже розподілена між спадкоємцями в натурі, тобто коли спадкові відносини припинилися» [9].

Первісний розподіл спадщини при спадкуванні за законом відбувається за принципом рівності часток спадкоємців однієї черги, закріпленим у ст. 1267 ЦК України. Винятком є спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України), коли спадкоємці за правом представлення ділять порівну ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім рідним померлим.

Ключовим є питання про момент, з якого можна вважати первісний розподіл спадщини таким, що відбувся. Доктринальний аналіз дозволяє виділити два підходи до вирішення цього питання. Перший підхід, який можна назвати формалістичним, пов'язує момент розподілу з видачею нотаріусом свідоцтва про право на спадщину. Згідно зі ст. 1296 ЦК України свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після спливу строку для прийняття спадщини і засвідчує право спадкоємця на спадкове майно. Таким чином, саме цей документ формально підтверджує розмір частки кожного спадкоємця.

Другий підхід, який можна назвати матеріально-правовим, виходить з того, що первісний розподіл спадщини відбувається в момент прийняття спадщини всіма спадкоємцями або спливу строку для прийняття спадщини. Обґрунтуванням цієї позиції є норма ст. 1268 ЦК України, згідно з якою спадкоємець вважається власником спадкового майна з моменту відкриття спадщини. Якщо право власності виникає з цього моменту, то й розподіл спадщини між спадкоємцями за законом фактично відбувається одночасно з прийняттям спадщини, а свідоцтво про право на спадщину лише підтверджує вже існуюче право.

Практичне значення цієї дискусії в контексті досліджуваної проблематики полягає у тому, що лише після укладення договору про поділ спадщини спадкоємці можуть укласти договір про перерозподіл спадщини. Якщо дотримуватися формалістичного підходу, договір про поділ спадщини можливо укласти лише після видачі свідоцтва про право на спадщину. Натомість за матеріально-правовим підходом договір може бути укладений одразу після закінчення строку для прийняття спадщини, навіть якщо свідоцтво ще не видане. На нашу думку, більш обґрунтованим є другий підхід, оскільки він узгоджується з принципом зворотної дії прийняття спадщини та не ставить реалізацію матеріального права спадкоємців у залежність від формальної процедури отримання документа. Підтвердженням правильності такої точки зору є п. 4.10 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відповідно до якого договір про поділ спадщини укладається спадкоємцями в межах спадкової справи після закінчення строку для прийняття спадщини, але до видачі свідоцтва про право на спадщину [10].

Вимога одночасної наявності обох передумов – спливу строку для прийняття спадщини та відбутого первісного розподілу спадщини – не є випадковою. Ці передумови перебувають у стані взаємної обумовленості та утворюють цілісну систему юридичних фактів, що визначають правову можливість перерозподілу спадщини. Їхній взаємозв'язок проявляється на декількох рівнях.

На темпоральному рівні первісний розподіл спадщини логічно та юридично не може відбутися до закінчення строку для прийняття спадщини. Поки цей строк не сплив, зберігається можливість прийняття спадщини іншими особами, що призведе до зміни розміру часток вже існуючих спадкоємців. Навіть якщо всі відомі спадкоємці прийняли спадщину раніше закінчення шестимісячного строку, теоретично можливе з'явлення інших спадкоємців, про існування яких не було відомо. Лише після спливу встановленого строку розподіл стає остаточним і може слугувати основою для перерозподілу спадщини.

На матеріально-правовому рівні первісний розподіл спадщини є необхідною передумовою для визначення предмета договору про перерозподіл спадщини. Спадкоємці можуть перерозподілити лише те, що вже було розподілене між ними. Без первісного розподілу неможливо визначити, яке спадкове майно спадкоємці передають, укладаючи договір про перерозподіл спадщини.

На процесуальному рівні обидві передумови забезпечують правову визначеність при нотаріальному посвідченні договору про перерозподіл спадщини. Нотаріус зобов'язаний перевірити наявність обох передумов: встановити факт спливу строку для прийняття спадщини (шляхом аналізу дати відкриття спадщини та обчислення шестимісячного строку) та з'ясувати, чи відбувся первісний розподіл спадщини. Без підтвердження цих обставин нотаріус не має права посвідчити договір про перерозподіл спадщини.

Висновки і перспективи. Вищенаведене дослідження доктринальних джерел, законодавства України та судової практики дає підстави для висновку, що передумовами укладення договору про перерозподіл спадщини є закінчення строку для прийняття спадщини та здійснення первісного розподілу спадщини. Одночасна наявність цих передумов має важливе правове значення. Вона відображає послідовність юридичних фактів: спочатку відкривається спадщина, потім спадкоємці приймають її протягом встановленого строку, після чого відбувається первісний розподіл спадкового майна відповідно до закону і лише тоді виникає можливість перерозподілу. Порушення цієї послідовності унеможливує укладення договору про перерозподіл спадщини, оскільки відсутній предмет договору, який міг би бути перерозподілений.

Використання в нотаріальній та судовій практиці єдиного підходу до визначення передумов укладення договору про перерозподіл спадщини дозволить забезпечити належний рівень правової визначеності у сфері спадкових правовідносин та формування послідовної правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Печений О. До питання про сутність перерозподілу спадщини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 149–154.
2. Кухарев Є. О. Перерозподіл спадщини – дієвий механізм забезпечення прав спадкоємців в умовах воєнного стану. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/257117-pererозpodil-spadschini-diyeviy-mekhanizm-zabezpechennya-prav-spadkoyemtsiv-v-umovakh-voynenogo-stanu>
3. Кухарев О. Є. Способи, порядок та форма перерозподілу спадщини як механізму забезпечення прав спадкоємців. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 77–84.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Цивільний кодекс України: проект Закону України від 09 квітня 2026 року (реєстр. № 15150). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/48d8010e-f5f0-448a-ab3b-26cdf8fad761](https://itd.rada.gov.ua/48d8010e-f5f0-448a-ab3b-26cdf8fad761) (дата звернення: 30.04.2026).
6. Постанова Київського апеляційного суду від 19 листопада 2019 року у справі № 379/425/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85774919>
7. Маріц Д. О. Преклюзивні строки в цивільному праві. *Держава та регіони*. Серія: право. 2013. № 3 (41). С. 67–71.
8. Постанова Одеського апеляційного суду від 14 лютого 2023 року у справі № 522/21961/19 (провадження № 22-ц/813/3240/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109337447>

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 748/72/20-ц (провадження № 61-13144св20). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/128812817>

10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026